

El cancionero profano de Alfonso X el Sabio. Juan Paredes. Verba, anexo 66, Santiago de Compostela, 2010

Durante mucho tiempo se ha ignorado la existencia del *Cancionero profano* de Alfonso X el Sabio. Más tarde, aun conociéndose su existencia, no han recibido ninguna atención por parte de la crítica.

Quizá debido al pequeño número de cantigas que lo conforman -39, frente a las 427 cantigas de Santa María-, lo cierto es que estas composiciones han pasado desapercibidas para la mayoría de los estudiosos, que siempre han obviado esa faceta del monarca y se han centrado en su lírica religiosa. Juan Paredes –catedrático de Filología Románica en la Universidad de Granada- pretende, en esta obra, reivindicar la vena satírica y profana de Alfonso X al ofrecer las cantigas en una muy cuidada edición crítica.

El libro, que se presenta como anexo a la revista de Filología Gallega *Verba*, se estructura en varias partes. Por su contenido, puede distinguirse el corpus textual, el propio *Cancionero*, del aparato crítico (bibliografía, introducción, cronología, glosario e índice de rimas y primeros versos). En primer lugar, se incluye una introducción sobre la obra de Alfonso X y el tratamiento que ha recibido. Asimismo, se informa de la transmisión de las composiciones profanas y estas son divididas siguiendo un criterio temático: cantigas de amor y de amigo, en primer lugar, y cantigas de escarnio y maldecir, en segundo lugar. Se presenta también un estudio de los registros léxicos, una cronología aproximada de los textos y un estudio métrico. A continuación se ofrecen las cantigas, dispuestas respetando el orden en que aparecen en los manuscritos. Cada cantiga se acompaña de su esquema métrico, bibliografía específica y notas críticas que ayudan a la interpretación del texto, así como de una traducción en español. Tras las cantigas se añade un extenso glosario con el fin de facilitar la comprensión del texto. Por último, aparecen varios índices –de rimas, de primeros versos y una tabla de correspondencias-. En resumen, se trata de una exquisita edición que rescata del olvido la colección de cantigas profanas de Alfonso X.

Amaia Olmo López
Universidad Complutense de Madrid
a.olmolopez@gmail.com

I Jornades Marçalianes, Heura Marçal (ed.), Fundació Maria-Mercè Marçal, Sabadell, 2008.

II Jornades Marçalianes, Fina Llorca i Heura Marçal (eds.), Fundació Maria-Mercè Marçal, Sabadell, 2010.

No és arriscat dir que el compromís és la principal senya d'identitat de la poeta catalana Maria-Mercè Marçal, un compromís que la va portar a trenar vida i obra de forma indissociable: “per ella, viure era escriure, escriure era viure” (p. 79), com assenyala Brunella Servi-dei al primer volum dels quaderns de les Jornades Marçalianes. Aquest compromís, la poeta el va portar a terme en una doble tasca, per una banda com a lectora, crítica i assagista i, de l'altra, com a poeta, novel·lista i traductora, creant una obra carregada de pensament i en continu diàleg amb altres autors, tant predecessors com contemporànies, tant de la literatura nacional com d'estrangeres, en un continu esforç per recuperar les baules d'una cadena

repleta de buits i de silencis, però que no deixa de dibuixar i inscriure la continuïtat entre les dones autores, la seva tradició i el seu llegat.

Compromís, també, que ha trobat continuació en les hereves de Maria-Mercè Marçal –la seva filla Heura Marçal i la que va ser la seva companya durant 12 anys: Fina Birulés– i en la fundació que aquestes van crear amb el seu mateix nom i que presideix Heura Marçal, des de la que es promouen amb caràcter bianual les jornades d'estudi sobre l'obra de la poeta titulades “Jornades Marçalianes”, que el novembre del 2010 van complir ja la seva tercera edició. De les ponències i comunicacions allà presentades s'edita un quadern que és presentat en la següent edició, havent-ne aparegut fins al moment els dos primers, el contingut de les quals aquí ens ocupa.

Si per començar pel principi cal anar als títols, en aquest cas el gest és encara més significatiu, ja que d'ells es pot dir que no són uns versos gens triats a l'atzar, sinó les resultes d'una meditada tria. Així, “Llavor de cant, lluita en saó” –versos del poema “Que l'amor torni la cresta arrabassada...” de *Desglaç* (LA, 512)– i “Saba vella per a les fulles noves” –frase extreta del final del pròleg de Maria-Mercè Marçal a l'antologia que dedicà a Clemen-tina Arderiu: *Contraclaror. Antologia poètica*–, a més de ser els títols, respectivament, de les edicions del 2006 i del 2008 dels quaderns, són també una apel·lació directa a alguns dels principals eixos temàtics que guiaren l'obra de l'autora d'Ivars d'Urgell, com són el cant i la tradició oral com a tradició femenina; la lluita, l'actitud rebel, crítica i de resistència, explícita des de la seva primera divisa a *Cau de llunes*; la natura com a gest de reconciliació de les dones amb allò més animal i instintiu, i la genealogia femenina, com un mitjà de creació de llaços i ponts amb altres dones que ajudés a mitigar el sentiment d'orfenesa entre les dones autores i a crear un sentiment de col·lectivitat.

És precisament en aquest darrer punt que treballa l'article de Fina Llorca “Set paraules en la poesia de Maria-Mercè Marçal”, amb el qual s'obri el primer dels volums de les jornades. Aquest, amb edició a cura d'Heura Marçal, és un volum que integra les participacions de les dues autores que, fins al moment present, han fet la seva tesi sobre l'autora d'Ivars d'Urgell: la ja esmentada Fina Llorca i Laia Climent. Les aportacions es completen amb els estudis d'Arnau Pons i de Brunella Servidei. Com a colofó final del recull, apareix publicada una primera versió, fins aleshores inèdita, de la Sextina XV de *Terra de mai*, cedida per Mai C. Álvarez, a qui Maria-Mercè Marçal dedicà el poemari. Si la reflexió sobre la paraula i el llenguatge esdevé l'eix vertebrador del primer recull, el segon, editat per Fina Llorca i Heura Marçal, es centra amb el diàleg amb la tradició, el cànon i altres autors i autores. Aquesta vegada els estudiosos i estudioses que hi col·laboren és més, estant compost per Glòria Bordons, Blanca Garí, Lluïsa Julià, Mercè Otero i Vidal, Antoni Pladevall i Carme Riera, d'una banda; mentre que, de l'altra, es complementa amb les lectures que d'ella en fan altres autors i autores amb qui la poeta va estar en relació, com Montserrat Abelló, Neus Aguado, Ramon Balasch i les valencianes Anna Montero i Teresa Pascual, o posterior que, com és el cas de Mireia Calafell, se'n declaren deutores. Però anant de tornada al primer dels volums, Fina Llorca pren mots clau de la poètica marçaliana, entre els que destaquen la negació, la crucifixió, la resurrecció i la poètica, perfilant un “diccionari propi marçal·lià, construït vers a vers” (p. 31), que puguin dir l'experiència femenina a partir de la reapropiació i la resignificació i bastir la possibilitat d'un ordre simbòlic femení que lliuri les dones “la creu de la no-significació” (p. 27), fins al punt de reescriure la tradició sagrada en femení. Línia, aquesta, en la que també es posiciona l'article de Brunella Servidei –traductora a l'italià de *La passió segons Renée Vivien*– “Maria-Mercè Marçal: el do de la paraula”, que assenyalava el pas del compromís polític al cultural del l'autora. Aquest pas Marçal l'escomet a través, d'entre d'altres aspectes, de la reconstrucció d'una genealogia literària femenina,

assenyalant com Marçal ho fa en poesia però com també ho desenvolupa per mitjà de la crítica i de la narrativa, a través de la novel·la *La passió segons Renée Vivien*, resseguint la “paraula abolida”, que és la catalana però també aquella soterrada de les dones.

A “Matriu desnonada – homeniqueu nonat”, el poeta i crític mallorquí Arnau Pons proposa una reflexió sobre la manera com la poesia treballa el llenguatge, alliberant-lo “dels fermalls que la lliguen” (38) a partir del poema “L’homúncul” de *Desglaç*, com a pretext per a la reflexió sobre l’engendrament sense la dona, lligant “poesia i alquímia”, en un gest de denúncia del que Derrida anomenà fal·logocentrisme, a través de la intertextualitat amb Sylvia Plath i Paul Celan. El darrer estudi del volum és el presentat per Laia Climent, qui tracta el procés evolutiu de la poètica marçaliana estructurant-lo en quatre parts i començant per tractar les paraules de la revolta a Marçal per després passar a parlar de les figures de la cohesió i de l’exploració, a través del desig homoeròtic, d’una nova identitat femenina, així com de la intensificació semàntica i l’obsessió verbal-corporal i de la crisi del llenguatge davant el buit de la proximitat de la mort a *Raó del cos*.

Les *II Jornades Marçalianes* són encetades per la reflexió sobre la influència de l’estudi dels clàssics a l’obra de l’autora d’Ivars d’Urgell, més clara en la seva primera etapa poètica, però que es pot resseguir en tota la seva obra, amb un article d’Antoni Pladevall. Lluïsa Julià continua aquesta reflexió des del punt de vista de la tradició nacional, sobretot passant per Brossa i Ausiàs March, investigant com Marçal beu d’aquesta tradició per fer-la seva transformant-la, a través de mecanismes com el fet de partir d’*el vers donat*, i de la represa de determinades formes mètriques, com ara de la sextina i l’estança. Els articles de Neus Aguado i de Mercè Otero Vidal s’encarreguen de cercar la influència en l’autora de poetes castellans, més enllà de la reconeguda de Lorca, en l’obra, des dels espanyols a la sud-americana Alejandra Pizarnik, la primera; mentre que la segona fa un recorregut per la empremta de la tradició popular a l’obra de l’autora d’Ivars d’Urgell, lligant-la a una forma de cultura soterrada femenina transmesa per via materna a través de l’oralitat, de jocs infantils i de les tasques reproductives, presentant l’obra marçaliana com a pont per a la creació de simbòlic femení.

La poesia de Maria-Mercè Marçal és una poesia que, com la natura tan present en la seva obra, es renova continuament, com es va renovant també el seu llegat en les veus poètiques més joves, com es pot apreciar en aquest segon volum amb l’aportació de Mireia Calafell i la seva posada en relació amb la poètica marçaliana, sobretot a través de *Raó del cos*, amb la seva obra *Poètiques del cos* (2007). Corporalitat, també sobre la que reflexiona la poeta Anna Montero quan reprèn la preocupació de Marçal per fer genealogia literària femenina i de com aquesta cala en la seva obra a partir d’autores de literatures estrangeres, com Anna Akhmàtova, Rosalía de Castro, Marceline Desbordes-Valmore, Emily Dickinson, Louise Labé, Sylvia Plath, Adrienne Rich, Marina Tsvetàieva, o Renée Vivien, tot assenyalant que en l’obra de l’urgellenca “gest, cos i paraula esdevenen una mateixa matèria poètica” (p. 103).

En el següent article Glòria Bordons, especialista en l’obra de Joan Brossa, analitza la relació que la poeta mantingué amb aquest autor, a qui deu en gran part l’ús de la sextina. Alhora, explora símbols comuns, com la lluna, i trets compartits, com la revolta i el compromís o el fet estètic de compartir referents medievals o l’interès per allò popular, així com estructures formals com l’oda sàfica i el sonet i les dedicatòries de poemes a Pepa Llopis, companya de Brossa. A continuació, Ramon Balasch, que va ser company sentimental de la poeta urgellenca, dedica el seu text a la revisió que ambdós feren d’una traducció de William Blake, que fruitaria en la versió que Marçal féu del poema “Cega, cega estrella...”, tot aprofitant l’ocasió per recordar l’aventura editorial que va suposar les Edicions del Mall i

l'especial interès que donaven a les traduccions. Reprenent el fil de les tesis de Llorca i Climent del primer volum de les jornades, Blanca Garí, per la seva banda, s'ocupa d'enllaçar el buit, la ferida, la clivella del silenci en la poesia marçaliana amb la mística cristiana, subratllant com l'autora desplaça el sagrat cap allò femení.

La poeta Montserrat Abelló opta per explorar l'ambigua relació de l'autora amb la figura del pare, del propi i del Pare amb majúscula, com a abstracció del patriarcat, passant-ho pel sedàs de la visió d'una altra autora, com és la nord-americana Sylvia Plath i del seu poema "Daddy", per acabar assenyalant els nivells de qualitat i transgressió del poemari *Desglaç*. El desglaç és també la imatge triada per Teresa Pascual a l'hora d'endinsar-se en la intertextualitat entre Ingeborch Bachmann i Maria-Mercè Marçal, com a imatge també del silenci de les dones, trencat paradoxalment pel diàleg amb el pare, del qual s'intenten deslligar per arribar a una veu pròpia que escapi de l'ordre patriarcal.

La mallorquina Carme Riera, a "Maria-Mercè Marçal, més enllà de la tradició", posa el punt final al segon dels Quaderns, en insistir en la importància de la tradició com a base per la creació literària en l'obra de Marçal, però assenyalant-ne alhora la seva independència i autonomia, atès que, seguint el compromís d'unir vida i obra que s'indicava com a tret indissociable de la figura de la poeta al principi d'aquesta ressenya, "s'alimentava a parts iguals de vida i literatura" per a nodrir la seva pròpia producció. Producció, aquesta, que, com s'ha vist en el repàs dels articles que integren els dos volums dedicats a les Jornades Marçalianes, obre noves vies i camins, fins aleshores pràcticament inèdits en la literatura nacional, per establir fissures en el llenguatge i crear mecanismes de dicibilitat per la subjectivitat femenina, que possibiliti la creació d'un simbòlic i d'una genealogia femenina, necessària per a les joves generacions d'autores. Aspectes, aquests, que posen de relleu el vast univers literari que conforma l'obra de la poeta, del qual queda encara molt per explorar a fi que, com augura Fina Llorca al final de la introducció de les II Jornades Marçalianes: "segueixi corrent la saba que doni vida al 'relleu continu de les fulles'".

Maria-Antònia MASSANET
Centre Dona i Literatura
Universitat de Barcelona
mantoniamassanet@hotmail.com

GALLÉN, Enric y Dan NOSELL: *Guimerà i el Premi Nobel. Història d'una candidatura, Punctum & Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents, Lleida, 2011*

Es un inmenso placer poder presentar este nuevo libro del Dr. Enric Gallén junto con el Prof. Dan Nosell, y en este caso más, por el tema propuesto. Es un trabajo muy esperado por el asunto investigado, la polémica concesión en 1904 del Premio Nobel de Literatura a Frederic Mistral y a José Echegaray, y la confusión que había existido entre los historiadores de la Literatura Catalana sobre la no concesión a Àngel Guimerà del premio aquel mismo año. Como indica los dos investigadores, el posible desconcierto puede proceder del *error* cometido por Josep Miracle en su biografía sobre Guimerà (1958) a la hora de datar incorrectamente una fotografía de la visita de Karl August Hagberg a Barcelona, miembro experto del Instituto Nobel de la academia Sueca.